

практика. – К., 2001. Вип. IV. – С. 39-40; ²Соболевский А. Очерки по истории русского языка. – К., 1888. – С. 47; ³Перетц В. Конспект лекцій по русской диалектології. – К., 1912. – С. 18; ⁴Там само. – С. 82; ⁵Там само. – С. 68; ⁶Там само; ⁷Sulkowska-Kurasiowa Irena. Polska Kancelaria Krolewska w latach 1446-1506. - Wrocław – Warszawa – Kraków, 1967. - S. 26-43; ⁸Розов В. Значение грамот XIV и XV веков для истории малорусского языка. – К., 1907. – С. 20; ⁹Огиенко И.И. Иноземные элементы в русаком языкѣ. История проникновения заимствованных слов в русском языкѣ. – К., 1915. – С. 70-73.

Список умовних скорочень

ЖМНП 1838 – Журнал Министерства народного просвещения, 1838, № 3.

Ун. Ап., 1734 – Універсал гетьмана Данила Апостола. Автентична копія XVIII ст.. зберігається в Інституті рукопису НБУ ім. В.І.Вернадського – ф. XXXII, спр. 435.

Унив. изв. 1883 – Университетские известія. – К., 1883.

О.І. Хом'як, канд. філол. наук

ЛІНГВІСТИЧНІ ІДЕЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОРІВНЯЛЬНИХ ЗВОРОТІВ ЯК МЕХАНІЗМУ МОДЕЛЮВАННЯ Й ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ХУДОЖНЬОГО СВІТУ

Обґрунтовуються принципи та критерії системності лінгвостилістичного аналізу художнього тексту в аспекті дослідження авторської картини світу. З'ясовуються основи творення образності, що виникає в результаті мовного зіставлення і контрасту явищ та понять, а також семантичного розгортання лексем-складників.

In this article it is analysed major principles and criteria of systematic research of author's language model of the world. It is clarified main means of imaginary creation based on comparison and semantic meaning of lexeme items.

Лінгвостилістичний аналіз творів художньої літератури передбачає інтерпретацію їх як авторської вербалізованої свідомості, де текстові репрезентації змодельовано відповідно до світогляду та мовної картини світу. Такий аналіз дозволяє встановити художню і

сміслову значущість окремих елементів мовної структури, визначити функціональну роль актуалізованих у контексті одиниць. Мова в такому розумінні є закономірністю поєднань художніх елементів; звичні поняття перетворюються в художні образи за допомогою трансформованих значень слів, які, за В. Виноградовим, є сукупністю форм і значень, що виявляються в контекстах, реченнях, фразах.

Лінгвістичні методи вивчення авторського стилю зосереджуються на закономірностях використання словесних одиниць, моделюванні особливостей художньо-образного мовомислення, функціонуванні слова в специфічних синтаксичних конструкціях і текстових репрезентаціях. Із цього погляду системний підхід до аналізу мови твору враховує об'єктивну мотивацію ресурсів індивідуального стилю письменника, цілісність наукового пізнання тексту, вплив на авторське слово традиційних естетичних норм, вироблених художньою практикою народу.

Заглиблення у природу й особливості художнього тексту поєднується з герменевтичним розумінням мовно-естетичних виражень, тобто розумінням їх значень, а отже, проникненням у смисл. Відношення між мовним вираженням і позамовною реальністю є одним із визначальних при осягненні смислу і значень текстових одиниць. Інтерпретація в такій дослідницькій мотивації завжди є спробою відтворення певного духовного досвіду. Логічною з цього погляду є зверненість до основоположних теоретичних принципів ідіостилістичного трактування художнього тексту, зокрема контекстуальна інтерпретація, герменевтичне коло, а також аналізу мети і задуму автора, що актуалізують лінгвостилістичне дослідження об'єктивно-психологічним складником і враховують історичні й соціальні умови "життя" текстів.

Продуктивними в такому лінгвістичному дискурсі є і прийоми структурального методу до ідіостилістики тексту, що реалізує принципи аналізу складної системи скорельованих між собою мовно-художніх елементів чи їх відношень, зв'язків, які характеризують авторське слово. Від зміни чи диспропорції мовних одиниць залежить зміна самої ідіостилістичної системи. Таким чином, можливості структуральних прийомів в інтерпретації художнього твору продуктивні як спосіб розкриття взаємозумовленостей і взаємозалежностей вербалізованого художнього мислення, що мотивує закономірності і логіку виникнення художнього тексту.

Дослідження психологічної основи процесу творчості як лінгвістичного оформлення художньої свідомості полягає в аналізі тих екстралінгвальних факторів, що спрямовують пошук художника слова до створення естетично значущих творів. Виникає потреба досліджувати внутрішню мотивацію і художню структуру прийомів митця, що залежать від перетворення об'єктів індивідуальної свідомості у творчо інтерпретовані, вербалізовані психолінгвальні моделі.

Бінарна диспозиція мислення і мови – самостійних, але в той же час онтологічно взаємопов'язаних феноменів – зумовлює розрізнення в лінгвістичному аналізі двох картин світу – концептуальної і мовної. Мовний образ світу, основним елементом якого є слово, твориться в процесі номінації та інтерпретації знань, що створюють концептуальну картину світу.

Мовна картина світу – складне і багатовимірне явище, оскільки охоплює не лише мовну систему та її одиниці, а й особливості їх використання, зумовлені світоглядом, системою мовно-естетичних цінностей, що є властивими одному народу або представникам різних культур. Закономірним у такому контексті є виокремлення специфічних ідіостилістичних, національних та універсальних концептів, що вербалізовано виявляються передусім у номінаціях, їх образних трансформаціях, лексико-семантичних парадигмах, у специфічній конотації семантичної структури слова, в характері символізації образних засобів мови, що пов'язані з особливостями місцезвитку і мисленнєвої діяльності народу, інтелектуального пізнання світу художником слова.

Найрепрезентативнішим виявом цих особливостей є мовні картини світу письменників, де персоніфікуються, інтегруються і варіюються мовно-виражальні засоби пізнання. Індивідуально-авторське поетичне світосприймання та світовідтворення визначає художньо-образну конкретизацію дійсності, естетичну функцію мови, що реалізується внаслідок використання специфікації мовних засобів, особливого типу функціонально-семантичних структур та ідіостилістичних прийомів.

Основою вираження образного змісту у мовній картині світу письменників служить духовно-естетична спадщина народу, інтерпретація якої зазнає психологічного аналізу, філософського розгортання думки, інтелектуального начала, використання

міфологічних архетипів та умовно-символічних відтворень у мовних відповідниках.

Ідіостилістичний пошук авторів реалізує значний потенціал ресурсів української мови, де образність художнього слова виявляє перспективу мовноестетичних засобів.

Існування слова – потенційно багатозначної одиниці – зумовлено в такій постановці питання соціальною, комунікативною та естетичною функцією мови, а також суспільно-художньою практикою творців слова. Сучасність, історія та культура народу, передані в художньому досвіді, є чинниками індивідуального осягнення дійсності і впливають на мовотворчість письменника. Художня мотиваційна тенденція виявляється в особливостях добору, використання, комбінування, концентрації та способах організації ідіостилістики тексту. В індивідуальному, незвичному поєднанні слова набувають додаткових значень, невластивих мові поза текстом, і в такий спосіб визначають тенденції розвитку художнього слова.

Особливе бачення світу передають передусім такі засоби образного мислення, як тропи, які, на наше переконання, виконують найважливішу роль у моделюванні стилістичної системи творів словесного мистецтва і визначають специфіку ідіостилістичної картини світу митця.

Тропеїчні засоби, як виразно специфічні, стилістично марковані, функціонально-структурні домінанти мовної свідомості, пройняті духом часу й закорінені в глибинах національної символіки. В основі семантичних процесів творення художніх форм мови лежить асоціативне мислення, що моделює і зумовлює кореляцію значення слова й естетико-понятійних уявлень.

Функціонально-стилістичні властивості тропів пов'язані з певними типами актуалізації семантичного потенціалу мови, кожен із яких характерний лише для одного різновиду тропу і складає його значеннєву модель. Формально троп у художньому тексті не відрізняється від слова чи словосполучення, але це не механістично відтворена словникова одиниця, вжита у переносному значенні. У художньому творі такі мовні звороти набувають додаткового змістового навантаження і зміст їх може бути повністю розкритий тільки на основі епістемологічних підходів, що аналізують зв'язок мови і мислення.

Образний зміст авторських мовних виразів закладений у внутрішній формі компонентів, що змінюється під впливом

незвичних асоціацій, функціональної природи тексту, шляхів та мотивів прямих і вторинних називань. Естетичне значення мовних зворотів засноване на гнучкості, рухливості семантичної структури слова і зумовлене лінгвістичною роллю асоціативно-сміслових зв'язків у художньому тексті. Реалізація стилістичної функції тропів виявляється у збагаченні та зміні семантичного потенціалу мови шляхом актуалізації додаткових значень їх компонентів. Поява індивідуальних значень мовних виразів спричинена творчою потребою виділити, підкреслити певну ознаку, важливу для вираження авторського світогляду.

Мотивованість художньо-образних структур на основі лексичних трансформацій може бути з'ясована в конкретному контексті, тому лише в ньому стилістичні одиниці набувають нових значень. Виявляючи потенційні можливості, текстові елементи вступають у семантико-формальні зв'язки, корелюють з іншими виражальними засобами. Осмислення взаємозумовленості цих зв'язків спричиняє появу нових, практично невичерпних зіставлень, співвідношень, протиставлень, асоціацій, впливає на мовне означення й витворення художньої концепції світу. Завдяки тропам, що репрезентують взаємодію мовних знаків, логіко-семантичного позначення, експресивної насиченості та предметної образності, художній текст концентрує в обмеженому просторі слова такий обсяг інформації, що значно перевищує можливості мовного знака поза текстом.

Тропи як найменші смислові єдності художньої мови виражають світосприймання автора, його буття, природу художньої свідомості і беруть участь у побудові структурної цілісності художнього твору. Аналіз цих елементів мовотворчості дає можливість всебічного розгляду мовної особистості митця, розуміння його художньо-естетичної системи та одночасно концепції світобачення покоління.

Сутність тропів і їх лінгвостилістичні функції у художніх творах дозволяють твердити про загальні закони художнього пізнання та мовно-естетичного відображення навколишньої реальності.

Одним із засобів авторського пізнання світу є *порівняння*, що відображає навколишні реалії шляхом виявлення зовнішніх та внутрішніх зв'язків і ґрунтується на зіставленні понять, паралелізмі уявлень, асоціативних зв'язках.

В основі семантичних процесів творення зворотів мови лежить асоціативне мислення, що моделює і зумовлює кореляцію значення слова і понятійних уявлень про життєвий досвід. Основна функція будь-якого тропа полягає в утворенні нового образного поняття, що викликає певні асоціації шляхом узагальнення, добору найхарактернішого, найістотнішого у процесі сприйняття й осмислення навколишньої дійсності. Суть такої семантико-стилістичної асиміляції полягає в перенесенні ознак одного слова-поняття на інше, що потрапляє в один загальний контекст.

За твердженням М. Ласло-Куцок¹, саме порівняння виникає як слово-поняття, тобто за допомогою пізнання невідомого через відоме, через зближення двох явищ на основі спільного знаменника, якоїсь спільної риси. Важливо, що порівняння вважається універсальним мовно-художнім засобом, який ґрунтується на зіставленні понять, паралелізмі уявлень, асоціативних зв'язках і є одним із основних стилістичних прийомів².

За визначенням Л.В. Голоюх, порівняння – один із засобів пізнання світу, що полягає у виявленні зовнішніх і внутрішніх зв'язків між предметами і явищами, це багатоаспектний феномен, який є об'єктом вивчення кількох наук, насамперед логіки, літературознавства та лінгвістики, а в останній – об'єктом граматики, лексикології, фразеології, стилістики³. Наявність порівняння як об'єкта спостереження в гуманітарному знанні можна продовжити: сучасний антропологічний вектор науки продукує численні методи у філософії, психології, методиці та інших галузях знання, де мовні факти дозволяють зробити переконливі висновки щодо предметності інших наук.

Найбільш послідовно природу порівнянь у контексті граматичної теорії висвітлив, на нашу думку, І. К. Кучеренко в роботі “Порівняльні конструкції мови в світлі граматики”, де увагу зосереджено на логіко-граматичній специфіці порівнянь як одного з елементів у системі структурних і значенневих засобів мови. Автор твердить, що термін “порівняння” означає “акт думки, спрямований на встановлення тотожності, схожості і відмінності”, а також під цим терміном розуміють мовну конструкцію, що реалізує цей пізнавальний акт⁴.

Отже, в сучасній науці домінантною є думка, що в основі мовного порівняння лежить модель логічного порівняння, яка

віддзеркалює спосіб пізнання і функціонує як найважливіший засіб формування образних уявлень.

У мовному порівнянні лінгвістами прийнято виділяти такі компоненти: *суб'єкт* порівняння – предмет чи явище, ознаки якого ми пізнаємо, розкриваємо за допомогою іншого, а отже його можна назвати пізнаваним; *об'єкт* порівняння – предмет чи явище, що має яскраво виражені і відомі нам ознаки, які для нього є характерними в певних умовах або взагалі, і внаслідок цього спостерігаємо його використання для характеристики пізнаваного⁵. У зіставленні суб'єкта порівняння з відомим своїми яскраво вираженими ознаками об'єктом ознаки відомого переносяться на пізнаваний і стають характерними для нього, що є універсальною моделлю зіставлень і протиставлень. У ширших, складніших за своєю будовою порівняннях є також *основа* семантичного потенціалу порівняльного звороту, тобто ознаки зіставляваних (порівнюваних) предметів чи явищ, що утворюються на асоціативному рівні. Таким чином, семантична структура порівняльного звороту в художньому тексті відображає лінгвістичне моделювання семантики її складових частин – суб'єкта, об'єкта й основи порівняння.

Порівняння, як певні граматичні одиниці (від структурно простих типів аж до найскладніших), існують, отже, у формі чітких мовних моделей, що використовуються з різними варіаціями у всіх сферах вияву мови. Складнішим у такому випадку є питання якісної функціональної стратифікації порівнянь, аналізу їх образної місткості, змістового та емоційного потенціалу, а також доцільності використання з проекцією на мовну картину світу авторів. У поетичній мові естетичне значення та художня ідея розкриваються через образ, його мовну субстанцію. Різні для кожного виду словесного мистецтва щодо форми художні образи не є мовно однорідними і в межах окремо взятого твору. Відрізняючись в основному мовно-структурними особливостями, вони водночас становлять певну систему мовних засобів образного світосприймання.

Отже, категорія порівняння та її вербалізована репрезентація в авторському стилі постає результатом лінгвалізації пізнаних і творчо інтерпретованих властивостей об'єктивної дійсності, що становлять мовну картину світу.

¹Ласло-Куцюк, Магдалина. Засади поетики. – Бухарест: Критеріон, 1983. – 395 с. – С. 28; ²Павленко Є.І. Порівняння як граматична і стилістична категорія // Мовознавство. – 1970. – №1 – С. 78-85. – С. 78; ³Голоюх Л.В. Порівняння як структурно-стилістичний компонент художнього тексту (на матеріалі сучасної української історичної прози): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01. / НАН України, Ін-т укр. мови. – К., 1996. – 20 с. – С. 1; ⁴Кучеренко І.К. Порівняльні конструкції мови в світлі граматики. – К.: Вид-во КДУ, 1959. – 106 с. – С. 5–6; ⁵Там само. – С. 5–6.

А.А. Калетнік, асист.

ЛІНГВІСТИЧНА ДОКАЗОВІСТЬ: МОЖЛИВІСТЬ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТЕКСТУ ЗА ХАРАКТЕРНОЮ ОЗНАКОЮ

Статтю присвячено проблемі ідентифікації авторського тексту за типовою ознакою. Обґрунтовується можливість ідентифікації тексту за характерною ознакою для неокласиків – неологізмами.

The article deals with a problem of authentication of author text after the typical sign. The ability of authentication of a text is grounded by the characteristic sign for neoclassicists – neologisms.

Визначення мовознавчої дискурсивності в аналізі неокласичного тексту є **актуальною** проблемою для сучасного філологічного знання, тому що дозволяє предметно розглянути один із найбільш складних, понятійно і дефінітивно недостатньо окреслених напрямків літературно-мистецького процесу першої третини ХХ століття як цілісність естетико-мовного феномена, проаналізувати його мовні маркери, їх зумовленість екстра – й інтралінгвальними чинниками, визначити репрезентативні для стилістичної ідентифікації неокласичного тексту й відтворені у слові естетизовані сутності, окреслити їх функції та можливості впливу на семантичний розвиток української літературної мови. Зокрема, що є перспективним і водночас несподіваним із погляду традиційних уявлень про особливості неокласичного письма, зосередитися на питанні лінгвістичного статусу неологізмів у неокласичному тексті як найбільш виразних, стилістично позначених мовно-естетичних знаках авторської художньої свідомості.